Vrijzinnigheid: het mooiste dat er is, maar glibberig en fladderig

Eisso Post

Vrijzinnigheid is natuurlijk het mooiste dat er is, en dat zeg ik zonder enige ironie. Maar ik heb het dan vooral over vrijzinnigheid als vitaal orgaan binnen een stevig links, desnoods radicaal links, zij het altijd ondogmatisch ideeënstelsel. Vrijzinnigheid als politiek uitgangspunt op zich geeft me wat ongemakkelijke associaties. Ik krijg dan welwillende, maar vooral ook welgestelde heren voor ogen, die een heleboel zaken welgemoed tolereren omdat ze zelf niet in de vuurlinie liggen. En ik zie weer de vooroorlogse spotprent van Jordaan: 'VEGETARISCH RESTAURANT DE VRIJZINNIG DEMOCRATISCHE BOND ? GEEN VLEESCH EN GEEN VISCH'. Dat zijn natuurlijk wat gemene associaties, en dus kan ik beter met argumenten komen die de glibberige kanten van vrijzinnigheid aantonen. Vóór je kunt pleiten voor een nieuwe VDB, zoals Dick Pels deed in de ***Waterstof*** van oktober, moeten er op elegante wijze wat beren van de weg geschoven worden, die allemaal een beetje familie van elkaar zijn.

Barend is weer bezig

Ten eerste is vrijzinnigheid in de praktijk voor een groot deel een meta-ideologie. Binnen elke ideeënleer kun je vrijzinnig zijn in de manier waarop je omgaat met andere meningen. Dat lijkt heel probleemloos, maar is het niet. In de praktijk blijken de gedachten waarvoor men 'open' wil staan en die men 'serieus' wil nemen sterk modeafhankelijk te zijn. Rond 1970 heette je 'vrijzinnig' als je ruimdenkend was ten aanzien van sex en drugs, en verweet je orthodoxe marxisten die daar hun reserves over hadden dat ze niet vrijzinnig waren. Tegenwoordig zijn linkse mensen vooral 'vrijzinnig' als ze ideeën uit het politieke midden adopteren en steeds minder bezwaar tegen het vrije marktdenken maken. Het herlezen en serieus bestuderen van radicaal-linkse denkers zou écht niet kunnen, hoe vrijzinnig men ook is of misschien wel omdát men zo vrijzinnig is. Uit de politiek in het algemeen komt een nog grimmiger beeld naar voren: het is 'vrijzinnig' om xenofoben en halve racisten mee te laten discussiëren alsof het keurige politici zijn en niet 'vrijzinnig' om racisten gewoon racisten te noemen.

Zo lijkt de manier waarop ‘vrijzinnige’ linksen met de SP omgaan, zeker na de verkiezingen van november 2006, eerder zuur en rancuneus. Die partij, wat er ook nog steeds op aan te merken valt, heeft de laatste jaren een razende verandering doorgemaakt, maar wordt weggezet als ‘conservatief’. Ook zouden de vrijzinnigen overtuigender zijn overgekomen als ze een tegengeluid hadden laten horen toen de Partij voor Naastenliefde enz., een club met zeer aanvechtbare standpunten maar niet oproepend tot haat of geweld, aan alle kanten de mond gesnoerd werd.

Is vrijzinnigheid dus tijdgebondener dan de vrijzinnigen graag denken, vaak is zij bovendien cultuurgebonden. Elke samenleving kent zijn eigen taboes, en niets is verleidelijker dan de taboes van anderen despotisch te vinden en die van jezelf vanzelfsprekend. Zo citeert Pels Halsema dat in een vrijzinnig land ‘geen enkel meisje zal worden gedwongen een sluier te dragen’. In Nederland wordt elke man gedwongen een broek te dragen, en ook vrouwen worden gedwongen van alles te bedekken, maar daar heeft hij het niet over. Waarom niet? Vindt hij dat zo vanzelfsprekend, terwijl hij in het geweer gaat tegen de vanzelfsprekendheden van anderen? Hij heeft het ook niet over de vrijheid om je gezicht wél te bedekken.

Toch blijft het mooi om iedereen een zo groot mogelijke ruimte in de invulling van zijn leven te gunnen. Helaas (of gelukkig) is dat de laatste decennia steeds meer een a-politiek issue geworden. Toen een beatnik nog maanden gevangenisstraf kon krijgen voor het roken van een stickie, toen een man nog moest zitten voor het vrijen met een jongen van achttien, toen de VPRO berispt werd voor deel twee van ***Barend is weer bezig*** was vrijzinnigheid in de politiek een levensnoodzaak. Nu houdt de wet zich veel minder bezig met het beknotten van dit soort alledaagsheden, en zelfs met de ChristenUnie in de regering valt niet te verwachten dat dat op grote schaal gaat terugkomen.

Niet dat mensen nu de hele dag door kunnen doen wat ze willen, zelfs niet als het anderen geen kwaad doet. Maar de beperkingen gaan nu veel meer uit van verwachtingspatronen van vriendenkring, collega’s, familie, buurt of de maatschappij als geheel. Er is bijvoorbeeld een veel groter taboe op het dragen van oude kleren en op rommel in huis dan zo’n dertig jaar geleden. In elke kring waar je komt is er wel een bepaald soort muziek of literatuur die je niet mooi mag vinden. Zomaar aan de buurvrouw vertellen dat je met haar wilt vrijen gaat natuurlijk helemaal niet. Maar de overheid heeft daar allemaal heel weinig mee te maken, en kan er ook weinig aan doen.

Sociale zoogdieren

Is vrijzinnigheid bruikbaar als richtinggevend lichtbaken voor links? Zij gaat nauwelijks over verschillen in macht, kennis en inkomen of vermogen. Toch is politiek, ondanks allerlei nieuwe issues, nog altijd voor driekwart sociaal-economische politiek en machtspolitiek. En toch hangt de mate van ieders vrijheid om zijn dagen zo te vullen als hij wil grotendeels van deze factoren af. Met meer geld kun je vanzelfsprekend meer dingen doen. Met een hoger uurinkomen kun je bovendien kiezen voor kortere werkdagen en meer vrije tijd, en toch nog genoeg verdienen.

Socialisme en sociaal-democratie hebben hier duidelijke antwoorden: herverdeling van middelen en een vangnet voor degenen die niet of weinig werken. Oscar Wilde schreef in ***The Soul of Man under Socialism***, dat het socialisme hem zo beviel omdat het individualisme mogelijk maakte. Ik zie niet hoe een vrijzinnig ideeënstelsel, als het serieus werk wil maken van een zo groot mogelijke vrijheid voor iedereen, anders kan doen dan in deze leentjebuur spelen bij het democratisch socialisme.

Saillant detail in dit verband is, dat Femke Halsema en GroenLinks enige tijd terug de vrijzinnigheid omarmden, en zich zo'n beetje in één adem verzoenden met arbeidsplicht voor iedereen en alle vormen van vrijwillig niet of weinig betaald werken overboord zetten. Hoe je ook verder over dat laatste standpunt kunt denken, wat er vrijzinnig aan is is niet duidelijk. Ook hier betekende 'vrijzinnigheid' vooral: afdrijven naar het politieke midden. Daarbij lijkt de vrijzinnigheid, in haar enthousiasme voor individuele vrijheid, geen antwoord te hebben op de vereenzaming, versnippering, vergruizeling van de samenleving. Vrijzinnige mensen zijn mensen die graag alleen handelen, in losse netwerken opereren, en een afschuw hebben van vaste sociale verbanden. Het is hun goed recht om zo te leven. Maar het is de vraag of ze het als ideaal moeten zien dat iedereen zo leeft of kan leven. Mensen horen biologisch gezien tot de groep mensapen, een zeer sociale zoogdierenfamilie. Binnen onze soort bestaat er een hoop variatie en culturele invloed, maar het mag geen verbazing wekken als een groot deel van de mensheid blijft snakken naar dat groepsverband. En op een aardbol waar mensen, goederen en informatie 24 uur per dag de wereld rond vliegen ontstaat daar gauw tekort aan.

Vrijzinnigen doen dan ook te smadelijk en negatief over communitarisme, dat zich met een levensbehoefte van een hoog percentage van de mensheid bezighoudt. Wel moet natuurlijk in de gaten gehouden worden dat die bejubelde gemeenschapszin niet vooral een voertuig voor sociale controle en onderlinge

dwang wordt. Maar om dat tegen te gaan lijkt een vorm van vrijzinnig communitarisme vruchtbaarder dan vrijzinnig individualisme.

Nog problematischer en principiëler lijkt de moeilijkheid van een vrijzinnig antwoord op de drekcultuur. Televisie, internet, winkels worden overstelpt met de grootste troep. Kinderen wordt een afschuwelijke, wezenloze wereld voorgeschoteld waarin consumeren en elkaar de loef afsteken met de nieuwste en hipste hebbedingetjes centraal staan. Dit is niet een tendens in de samenleving ? dit is een richting die tot in de puntjes gepland wordt door medewerkers van multinationals, waar honderden miljarden in gestoken worden. Maak je geen illusies: als niemand verder de mensheid richting wil geven doet de marketingsector het wel. Winkelen is nu al de favoriete vrijetijdsbesteding van veel mensen, en de bedoeling is dat de hele wereld om winkelen gaat draaien. Nu heb ik het nog niet eens over het milieu-aspect van dit alles; ook cultureel gezien is het afgrijselijk. Hoe reageer je daar vrijzinnig op? Laat iedereen toch bekijken en kopen wat hij leuk vindt? Dat zou wel de meest consequente houding zijn.

Dit hangt nauw samen met het gebrek aan urgentie dat vrijzinnigheid van nature uitstraalt. Als vluchtelingen onmenselijk behandeld worden, als er een onrechtvaardige oorlog gevoerd wordt, als de wereld naar de gallemiezen dreigt te gaan is het natuurlijk het recht van onze politieke tegenstanders om al die ontwikkelingen te verdedigen. Daarvoor hoef je niet vrijzinnig te zijn, dat hoort bij de democratie. Anderzijds is het de plicht van links om voortdurend, met overtuigende argumenten, aan te tonen hoe ongewenst dit alles is. Een houding van ‘zo denken wij erover, maar wij hebben ook de wijsheid niet in pacht’ is meer iets voor de welwillende heren die ik hierboven noemde. Een betere houding lijkt me: ‘Toon mijn ongelijk maar aan, maar als je dat níet lukt, doe dan alles in je vermogen om deze misstanden recht te zetten.’

Ballonnetje

Al met al is vrijzinnigheid niet die prachtige nieuwe of hernieuwde ideologie die sommigen erin zien. Vrijzinnigheid komt uitstekend tot zijn recht als essentieel onderdeel, maar niettemin onderdeel, van een duidelijk links, ook sociaal-economisch gezien links, gedachtegoed. Vrijzinnigheid kan dat gedachtegoed in toom houden en er tegelijkertijd meer kleur aan geven. Maar zonder dat is zij een zeer kleurrijk, maar ook nogal fladderig ballonnetje, dat op den duur verschrompelt.

Eisso Post is schrijver, journalist en vertaler.